

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

КЛИМІВ Уляна Андріївна

**Державне пенсійне страхування в Україні: соціально-
економічні, фінансові та управлінські аспекти /
State pension insurance in Ukraine: socio-economic,
financial and managerial aspects**

спеціальність: 072 - Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
освітньо-професійна програма - Фінанси

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФФм-21
У. А. Климів

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, С. Л. Коваль

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту:

" ___ " _____ 2025 р.

Завідувач кафедри
_____ **А. І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	Ошибка! Закладка не определена.
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ.....	6
1.1. Теоретичні підходи до розуміння сутності державного пенсійного страхування	6
1.2. Правові механізми організації та регулювання державного пенсійного страхування.....	12
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	19
2.1. Результативні показники діяльності ПФУ: управлінський аспект.....	19
2.2. Аналіз формування доходної бази системи державного пенсійного страхування.....	25
2.3. Оцінювання структури та динаміки видаткових потоків державного пенсійного страхування.....	32
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ.....	39
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51

ВСТУП

Система державного пенсійного страхування є одним із елементів соціальної безпеки країни та визначальним інструментом забезпечення добробуту громадян у старості. Її значення особливо зростає в період суспільних трансформацій, коли від ефективності пенсійної моделі залежить рівень соціальної стабільності та довіра населення до державних інституцій. В Україні розвиток пенсійної системи відбувається в умовах глибоких економічних і демографічних зрушень, що суттєво впливають на можливості держави виконувати свої соціальні зобов'язання. До основних викликів належать старіння населення, скорочення частки осіб працездатного віку, звуження страхового поля та зростання навантаження на солідарний механізм, який потребує додаткових ресурсів для забезпечення стабільності виплат.

Ситуацію ускладнюють наслідки воєнної агресії, що призвели до масштабних міграційних процесів, зниження кількості робочих місць, певну втрату економічної активності та руйнування інфраструктури, а відтак – до зменшення надходжень до бюджету пенсійного страхування. За цих умов держава змушена шукати нові підходи до управління пенсійними ресурсами, оптимізації їх використання та стимулювання зайнятості, адже традиційна солідарна модель перестає відповідати сучасним потребам.

З огляду на ці чинники, питання удосконалення державного пенсійного страхування набуває виняткової актуальності. Воно потребує комплексного теоретичного та прикладного аналізу, спрямованого не лише на оцінку сучасних проблем пенсійної системи, а також на формування стратегічного бачення можливостей її трансформації з урахуванням соціально-економічних реалій та довгострокових перспектив розвитку країни.

Проблематика державного пенсійного страхування посідає важливе місце в українській економічній та фінансовій науці. Значний внесок у її дослідження зробили такі вчені, як О. Буряченко, В. Горин, В. Грушко, В. Зеленко, О. Кириленко, Б. Малиняк, О. Лендюк, І. Лук'яненко, Т. Кізима, Л. Лазебна, І.

Сидор, Л. Стожок, О. Петрушка, Л. Шалієвська, І. Юсковець, В. Ярошенко, які розкривали економічну природу солідарної моделі, особливості пенсійних правовідносин, механізми формування страхової бази та напрями підвищення фінансової стійкості пенсійного забезпечення. Їхні напрацювання створюють теоретичну основу для подальшого аналізу сучасного стану пенсійної системи та обґрунтування потенційно можливих шляхів її модернізації.

Метою роботи є комплексне дослідження соціально-економічних, фінансових та управлінських аспектів функціонування системи державного пенсійного страхування в Україні та визначення перспектив її удосконалення.

Для досягнення мети передбачено виконання таких **завдань**:

- розкрити теоретичні засади державного пенсійного страхування;
- дослідити організаційно-правову природу пенсійного страхування;
- проаналізувати результативні показники діяльності ПФУ;
- оцінити формування доходів бюджету Пенсійного фонду;
- здійснити моніторинг використання коштів;
- обґрунтувати стратегічні напрями модернізації пенсійної системи в

умовах демографічних і соціально-економічних змін.

Методологічною основою дослідження є як загальнонаукові, так і спеціальні методи, зокрема логічного, системного, порівняльного, статистичного, графічного, аналітичного та економіко-правового підходів, що дозволяє всебічно розкрити особливості функціонування пенсійної системи.

Теоретико-інформаційну базу становлять нормативно-правові акти України, офіційна звітність ПФУ, наукові праці вітчизняних дослідників і матеріали міжнародних організацій.

Новизна дослідження полягає в комплексному поєднанні економічних, фінансових, правових та управлінських аспектів оцінювання пенсійної системи, а також в обґрунтуванні сучасних інструментів її модернізації з урахуванням воєнних та післявоєнних викликів.

Практичне значення роботи полягає у можливості застосування отриманих результатів для покращення державної політики у сфері пенсійного

страхування, підвищення ефективності управління ресурсами Пенсійного фонду та формування обґрунтованих пропозицій щодо стабілізації й розвитку системи в довгостроковій перспективі.

Апробація результатів здійснювалася через публікацію основних результатів у збірниках праць «Фінанси та облік в умовах глобальної невизначеності та безпекових викликів» [40] (травень 2025 р.) та «Фінансове забезпечення сталого розвитку»[41] (листопад 2025 р.).

Структура роботи включає вступ, три розділи, висновки та список використаних джерел. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 54 сторінки і містить 15 рисунків та 7 таблиць. Бібліографічний список налічує 40 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ

1.1. Теоретичні підходи до розуміння сутності державного пенсійного страхування

Пенсійне забезпечення посідає значне місце у системі соціальної політики будь-якої держави. Основна мета пенсійних систем полягає у створенні умов, що гарантують належний рівень життя особам похилого віку, зменшенні соціальної вразливості, формуванні інвестиційного потенціалу для економіки та запобіганні бідності. Як елемент фінансової інфраструктури, пенсійна система забезпечує громадянам необхідні матеріальні ресурси для підтримання їхнього добробуту. У найближчі десятиліття забезпечення фінансової підтримки осіб похилого віку стане суттєвим економічним випробуванням для урядів багатьох держав. Демографічні тенденції, зокрема старіння населення та скорочення рівня народжуваності, призводять до постійного зростання частки громадян пенсійного віку. Це формує додатковий соціально-економічний тягар для державних бюджетів. Вагомі фінансові ресурси спрямовуються на утримання пенсійної системи, що зменшує можливості для інвестування в економічний розвиток і потенційно може уповільнити майбутні темпи зростання національної економіки [1].

Питання державного пенсійного страхування в Україні не втрачає актуальності, що зумовлено як глибокими соціально-економічними трансформаціями, так і демографічними викликами. Теоретичні засади такого страхування зазвичай розглядаються в руслі соціального захисту, перерозподілу доходів і ризиків, а також як елемент організації системи життєвого забезпечення громадян після припинення трудової активності. Іншими словами, державне пенсійне страхування є елементом системи соціального захисту населення, яке забезпечує підтримку громадян у період

старості, а також осіб, які втратили годувальника чи опинилися у подібних соціальних ризиках. Такий механізм виступає ключовою гарантією стійкого соціально-економічного розвитку, оскільки спрямований на задоволення потреб як непрацездатних, так і працездатних членів суспільства.

Комплексний підхід до аналізу проблем пенсійного забезпечення подає у своїх працях О. Є. Буряченко [2]. На його думку, пенсійне забезпечення становить собою «державну систему економічних, правових та адміністративно-організаційних заходів, спрямованих на захист громадян у разі настання старості, інвалідності або втрати годувальника» [2, с. 28]. Дослідник наголошує, що саме через механізми пенсійного забезпечення реалізуються умови призначення та виплати пенсій з урахуванням обов'язкових або добровільних внесків, які особа здійснювала протягом трудового життя.

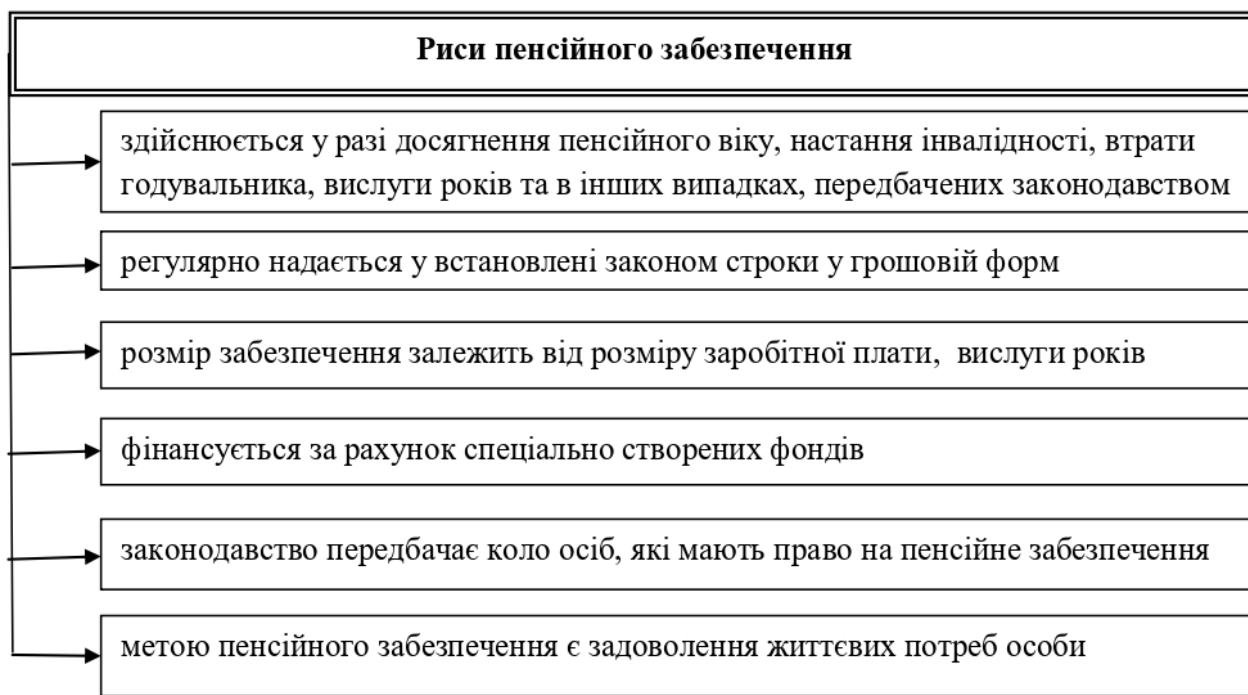
Т. В. Кравчук вбачає у пенсійному забезпеченні його матеріальну природу, визначаючи його як форму матеріальної підтримки громадян у вигляді пенсійних виплат та соціальних послуг, які фінансуються за рахунок накопичених страхових внесків [3, с. 8].

На думку А. А. Казанчана, пенсійне забезпечення є різновидом соціального захисту, пов'язаним із «регулярною – найчастіше довічною – виплатою грошових коштів непрацездатним особам у зв'язку з настанням таких соціальних ризиків, як похилий вік, інвалідність, смерть годувальника тощо» [4, с. 145].

На особливу увагу заслуговують результати дослідження Л. І. Шалієвської викладені у монографії «Пенсійне забезпечення в системі економічної безпеки» [5]. Вчена запропонувала розглядати пенсійне забезпечення вузькому значенні як процес отримання громадянами пенсійних виплат та у ширшому розумінні як систему накопичення коштів шляхом здійснення пенсійних внесків з метою подальшого регулярного фінансування грошових виплат у майбутньому. На думку Л. І. Шалієвської, пенсійне забезпечення виступає важливою державною гарантією для осіб, які у зв'язку з

віком, станом здоров'я чи іншими об'єктивними обставинами не здатні забезпечити власний дохід.

Ю. Гуцалова при дослідженні пенсійного забезпечення виділяє такі характерні риси (рис. 1.1.).

Рис. 1.1. Риси пенсійного забезпечення

Примітка. Складено та узагальнено автором за [6, с. 90]

У структурі національної системи пенсійного забезпечення державне пенсійне страхування відіграє центральну й визначальну роль, оскільки воно охоплює більшість населення та забезпечує основу для реалізації конституційного права громадян на соціальний захист у разі старості, інвалідності чи втрати годувальника. Саме ця підсистема формує головний фінансовий ресурс для виплат, що здійснюються в межах солідарної моделі, та забезпечує загальнообов'язковий характер участі, який гарантує широкий соціальний охоплення.

Державне пенсійне страхування виступає базовим рівнем української пенсійної системи, адже створює фундамент для всіх інших її компонентів, зокрема додаткового та недержавного пенсійного забезпечення. Від його ефективності залежить стабільність усієї пенсійної архітектури, рівень довіри населення до пенсійних інститутів, а також спроможність держави виконувати

свої соціальні зобов'язання перед громадянами. Солідарний характер фінансування визначає важливість цієї ланки як механізму міжпоколінного перерозподілу, що дозволяє забезпечувати підтримку тим, хто втратив працездатність, за рахунок внесків економічно активного населення.

Таким чином, державне пенсійне страхування є не просто частиною, а ядром системи пенсійного забезпечення України. Його функціонування формує соціально-економічну рівновагу, забезпечує фінансову основу пенсійних виплат та визначає напрями подальшої модернізації пенсійної політики. Саме тому детальний аналіз теоретичних засад і організаційно-правових механізмів державного пенсійного страхування є необхідною умовою для розуміння перспектив розвитку пенсійної системи в цілому.

На думку О. Кириленко та Б. Малиняка [8], пенсійне страхування полягає «у перерозподілі ризиків настання страхового випадку між усіма учасниками системи – застрахованими особами, роботодавцями та різними поколіннями платників внесків» [8, с. 17]. Такий підхід відображає багаторівневий характер солідарних відносин, які забезпечують стабільність пенсійної системи.

Близьку позицію висловлює О. Линдюк, трактуючи пенсійне страхування як систему специфічних «замкнених перерозподільчих відносин між його учасниками» [8, с. 294]. Йдеться про процес формування цільового пенсійного фонду шляхом сплати внесків та подальшого надання матеріальної підтримки особам, які досягли пенсійного віку. Саме така структура економічних взаємозв'язків, на думку дослідниці, розкриває економічну сутність пенсійного страхування в суспільстві.

Автори підручника «Соціальне страхування» [10] визначають пенсійне страхування як «систему гарантованих державою заходів, спрямованих на забезпечення громадян у разі старості, тривалої хвороби, втрати працездатності чи інших соціальних ризиків» [10, с. 58]. Така інтерпретація акцентує увагу на державних гарантіях та ролі пенсійної системи у підтримці соціальної стабільності.

Колективом науковців пенсійне страхування подається як «багаторівнева та функціонально складна система, яка спирається на діяльність спеціально створених фінансових інститутів, призначених для соціального захисту різних груп населення» [11, с. 123].

На думку Л.Г. Стожок, пенсійне страхування необхідно розглядати одночасно з кількох позицій (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Підходи до трактування пенсійного страхування

Примітка. Складено та узагальнено автором за [12, с. 7]

У соціальному аспекті – це важлива складова системи соціального страхування та ключовий інструмент державної соціальної політики. За економічним підходом – це форма матеріального забезпечення громадян у разі настання певних соціальних ризиків. У правовому розумінні – пенсійне страхування виступає комплексом юридичних норм, які регулюють порядок надання пенсійних виплат та соціальних послуг у визначених законом випадках. Наявність окремої нормативної бази дозволяє чітко визначити правовий статус учасників пенсійної системи, гарантії їхнього соціального захисту та механізми фінансування [12, с. 7].

Фінансова складова пенсійного страхування реалізується через функціонування грошових фондів, що акумулюють і розподіляють страхові внески юридичних і фізичних осіб для покриття ризиків, пов'язаних з досягненням пенсійного віку, стійкою втратою працездатності, а також втратою годувальника. В основі цієї системи лежить фінансовий механізм, що передбачає регулярне здійснення страхових платежів та використання накопичених коштів для виплати пенсій.

В. Грушко, В. Кузьмінський, М. Герасименко аналізують суть пенсійного страхування через призму суспільного договору: «між поколіннями існує негласна угода: громадяни здійснюють обов'язкові внески, очікуючи, що держава забезпечить їм гідну пенсію в майбутньому» [13, с. 55]. Надійність такого договору залежить від довіри населення до державних інституцій, прозорості управління Пенсійним фондом, ефективності контролю за сплатою внесків та здатності системи забезпечувати адекватні виплати. За цих умов будь-які дисбаланси – фінансові, демографічні чи політичні – можуть поставити під загрозу стабільність функціонування пенсійного страхування.

Автори підручника «Пенсійна система» [7] наголошують на основних принципах функціонування пенсійного страхування (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Принципи державного пенсійного страхування

Примітка. Складено та узагальнено автором за [7, с. 60]

Сучасні теоретичні концепції підкреслюють, що державне пенсійне страхування не може існувати в статичному вигляді. Це динамічна система, яка має адаптуватися до змін у структурі економіки, технологіях, демографії та поведінкових моделях населення. Погляди українських науковців свідчать, що модернізація пенсійної системи повинна враховувати цифровізацію, розвиток електронних реєстрів, персоніфікований облік страхового стажу, використання електронного документообігу, що підвищує точність обліку внесків і зменшує адміністративні витрати.

Підсумовуючи, державне пенсійне страхування представляє собою багатокомпонентну систему понять, принципів і підходів, яка поєднує економічні, соціальні та правові аспекти, котрі ґрунтуються на принципах солідарності, обов'язковості, стабільності та відображають потребу суспільства в організованому механізмі захисту від ризиків старості й втрати працездатності.

Отже, державне пенсійне страхування можна розглядати як правову систему, що визначає порядок призначення, фінансування та виплати пенсій, а також надання соціальних послуг окремим категоріям громадян чи їхнім сім'ям. Фінансовою основою його функціонування є страхові внески фізичних та юридичних осіб, акумульовані Пенсійним фондом України [11, с. 124].

1.2. Правові механізми організації та регулювання державного пенсійного страхування

Система державного пенсійного страхування базується на встановлених правових нормах, котрі забезпечують її стабільність, передбачуваність та соціальну захищеність громадян. Центральне місце в організації цієї системи посідає Пенсійний фонд України, який виконує ключові функції щодо акумулювання коштів та призначення й виплати пенсій. Правові механізми правила діяльності фонду, встановлюють його повноваження, порядок взаємодії з роботодавцями, застрахованими особами та іншими органами влади, що забезпечує цілісність і узгодженість пенсійної системи.

У контексті сучасних соціально-економічних викликів саме нормативно-правове регулювання визначає засади діяльності ПФУ, встановлює вимоги до формування страхового стажу, умови участі в системі та механізмі отримання пенсійних виплат. Вивчення правових та організаційних засад державного пенсійного страхування дозволяє виявити особливості діючої моделі, оцінити її

ефективність та сформулювати потенційно можливі напрями для подальшого вдосконалення з урахуванням європейських стандартів і національних потреб.

У більшості держав світу, включаючи Україну, пенсійне забезпечення розглядається як одна з ключових конституційних гарантій, спрямованих на матеріальну підтримку громадян у разі настання життєвих обставин, які знижують або унеможливають їхню працездатність. Ідеться про «регулярні щомісячні виплати у зв'язку зі старістю, інвалідністю чи втратою годувальника, розмір яких не може бути нижчим за прожитковий мінімум, встановлений законодавством» [15]. Конституція України (ст. 46) передбачає «право кожного громадянина на соціальний захист, що охоплює отримання матеріальної підтримки у разі повної, часткової чи тимчасової втрати працездатності, у разі втрати годувальника, а також у випадках безробіття, яке виникло з незалежних від особи причин» [16].

Можливість використати таке право є можливою завдяки системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, котра фінансується за рахунок внесків, котрі сплачують застраховані особи, роботодавці, а також за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів та інших передбачених для цього законодавством джерел. Пенсії, соціальні допомоги та інші форми підтримки, що є основним джерелом існування для значної частини населення, повинні гарантувати рівень життя не нижчий за визначений законом прожитковий мінімум. Таким чином, Конституція України створює правову основу для функціонування системи пенсійного забезпечення та інших видів соціальної підтримки.

Юридичною базою, яка є підґрунтям для функціонування пенсійної системи України формують є Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [17] та Закон України «Про пенсійне забезпечення» [18] (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Принципи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування

Принцип	Зміст
Законодавче визначення умов страхування	Усі правила, умови й порядок функціонування системи визначаються законами та іншими нормативними актами.
Обов'язковість участі працюючих осіб	Усі, хто працює за трудовим договором або самостійно забезпечує себе роботою, повинні брати участь у системі та сплачувати внески.
Добровільна участь у системі	Особи, за яких внески не сплачувалися, можуть добровільно долучитися до системи або здійснювати додаткові внески.
Особиста заінтересованість	Механізм розрахунку пенсії стимулює громадян дбати про власне пенсійне забезпечення.
Рівноправність застрахованих осіб	Усі учасники системи мають рівні права й обов'язки щодо сплати внесків та отримання виплат.
Диференціація розмірів пенсій	Розмір пенсії залежить від тривалості страхового стажу та рівня заробітку застрахованої особи.
Солідарність і субсидування	Працюючі фінансують пенсії нинішнім пенсіонерам; система забезпечує підтримку тих, хто має менший стаж чи дохід.
Фінансування з різних джерел	Пенсійні витрати покриваються за рахунок внесків, бюджетних коштів та ресурсів цільових фондів.
Перерахування частини внесків до накопичувальної системи	Частина страхових внесків спрямовується на рахунки накопичувальної пенсійної системи та формує майбутні виплати з урахуванням інвестиційного доходу.
Державні гарантії	Держава гарантує дотримання прав застрахованих осіб і стабільність пенсійних виплат.
Прозорість і відкритість діяльності ПФУ	Діяльність Пенсійного фонду повинна бути зрозумілою, відкритою та доступною для громадян.
Обов'язковість фінансування пенсійних видатків	Пенсійний фонд зобов'язаний забезпечити повне фінансування всіх передбачених законом виплат.
Цільове та раціональне використання коштів	Внески та інші ресурси повинні використовуватися виключно за призначенням і максимально ефективно.
Відповідальність учасників системи	Усі суб'єкти пенсійного страхування несуть відповідальність за порушення законодавства чи невиконання своїх обов'язків.
Урахування страхового стажу, набутого в Україні	Розмір пенсії визначається з урахуванням стажу, набутих як в Україні, так і за кордоном, якщо це передбачено угодами.

Примітка. Складено та узагальнено автором за [17]

Зокрема, у них окреслено перелік видів пенсійних виплат та допомог, умови, за яких громадяни можуть брати участь у пенсійній системі або її окремих рівнях, а також встановлено вік, з досягненням якого чоловіки і жінки набувають право на призначення пенсії. Законодавство визначає джерела формування фінансових ресурсів, що спрямовуються на виплату пенсій, регламентує порядок їх нарахування та отримання, а також містить правила і

процедури організації управління всією системою пенсійного забезпечення [17].

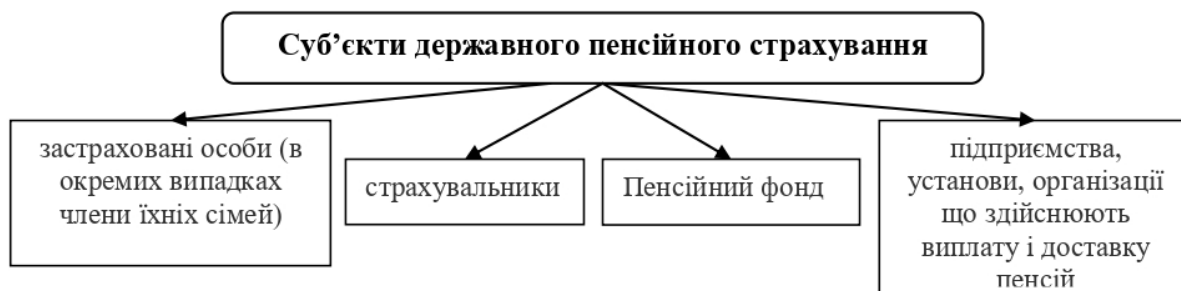
Відповідно до статті 2 Закону «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» [17], національна система пенсійного страхування має трирівневу структуру. Перший та другий рівні утворюють систему загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, яка забезпечує базові гарантії громадянам щодо отримання пенсійних виплат (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Рівні системи пенсійного забезпечення в Україні

Примітка. Складено та узагальнено автором за [17]

Законом «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» [17] визначено суб’єктів пенсійного страхування (див. рис. 1.5).

Рис. 1.5. Суб’єкти державного пенсійного страхування

Примітка. Складено та узагальнено автором за [17]

Згідно із положеннями Закону «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» [17], у межах солідарної пенсійної системи громадянам призначаються такі основні види пенсій: пенсія, котра виплачується за віком, та, котра виплачується у разі встановлення інвалідності та пенсія, що надається у випадку втрати годувальника (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Види пенсій

Примітка. Складено та узагальнено автором за [17]

Право на отримання пенсії за віком надається після досягнення 60-річного віку за умови наявності необхідного страхового стажу. Вимоги до його тривалості поступово зростають: у 2025 р. він має становити не менше 32 років, у 2026 році – 33 роки, у 2027 р. – 34 роки, а починаючи з 2028 р. – щонайменше 35 років страхового стажу.

Фінансова база державного пенсійного страхування формується з кількох джерел. Основними надходженнями є кошти єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування, що спрямовуються на пенсійне забезпечення. Додатковими джерелами виступають інвестиційний дохід від розміщення резервів Пенсійного фонду, кошти державного бюджету та спеціальних фондів, що перераховуються на його потреби, надходження у вигляді фінансових санкцій і пені, а також добровільні та благодійні внески фізичних і юридичних осіб.

Головним фінансовим інструментом, що забезпечує стабільність функціонування системи державного пенсійного страхування, є єдиний соціальний внесок. Закон «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування» [19] визначає його як «обов’язковий консолідований платіж, який регулярно сплачується до системи

загальнообов'язкового державного соціального страхування з метою гарантування застрахованим особам права на отримання передбачених видами страхування виплат і соціальних послуг у разі настання визначених законом страхових ризиків» [19].

Організаційне керівництво державним пенсійним страхуванням покладене на Пенсійний фонд України, котрий відповідає за призначення пенсій, формування та підготовку документів для їх виплати, забезпечення повного та своєчасного фінансування пенсійних зобов'язань, а також здійснює контроль за раціональним і цільовим використанням коштів [17].

Діяльність Пенсійного фонду регламентується «Положенням про Пенсійний фонд України» [20]. Пенсійний фонд України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та контролюється Кабінетом Міністрів України через «Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності» [20]. Пенсійний фонд відповідає за практичну «реалізацію державної політики у сфері пенсійного забезпечення та ведення обліку громадян, охоплених системою загальнообов'язкового державного соціального страхування» [20].

До ключових функцій Пенсійного фонду в системі державного пенсійного страхування належать такі завдання. Передусім це реалізація державної політики у сфері пенсійного забезпечення. Важливим напрямом є формування та актуалізація реєстрів, що містять облікові дані всіх учасників системи загальнообов'язкового соціального страхування, включно зі страхувальниками, які сплачують внески до солідарного пенсійного рівня. Крім того, Фонд готує Міністерству соціальної політики відповідні пропозиції щодо вдосконалення механізмів державної політики у цій сфері. Окремий блок діяльності охоплює організацію та здійснення страхових виплат, а також надання визначеного законодавством пакета соціальних послуг [20].

Пенсійний фонд проводить систематизацію та оцінку практики застосування норм законодавства у сфері пенсійного забезпечення, визначає рівень їх результативності та формує пропозиції щодо удосконалення

законодавчих актів, документів Президента України, рішень уряду та нормативних актів центральних органів виконавчої влади. Окрім цього, Фонд відповідає за управління солідарною складовою системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, аналізує поточний стан пенсійного забезпечення в державі та здійснює прогностичні розрахунки його подальшого розвитку. До компетенції Фонду також належить підготовка проекту власного бюджету, раціональне планування й використання наявних фінансових ресурсів, гарантування повного та своєчасного фінансування пенсій, а також складання звітності про виконання бюджету [20].

Отже, правові механізми, що визначають організацію та регулювання державного пенсійного страхування в Україні, формують цілісну та багаторівневу систему, спрямовану на гарантування соціального захисту громадян при настанні страхових ризиків. Нормативно-правова база, діяльність ПФУ та дієвий механізм фінансування забезпечують стабільність і передбачуваність пенсійних виплат, а також реалізацію конституційних прав населення. Аналіз чинних правових інструментів дає змогу зробити висновок, що потребу удосконалення системи державного пенсійного страхування, котра має ґрунтуватися на принципах прозорості, фінансової стійкості та відповідності європейським стандартам, що є запорукою підвищення соціальної захищеності населення в нинішніх умовах та у майбутньому.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.4. Результативні показники діяльності ПФУ: управлінський аспект

Моніторинг окремих показників діяльності ПФУ дозволив комплексно проаналізувати ефективність управлінських рішень у сфері пенсійного забезпечення та визначити рівень виконання покладених на фонд функцій. Управлінський аспект діяльності охоплює організацію процесів надходження страхових внесків, здійснення виплати пенсій, забезпечення персоніфікованого обліку та забезпечення прозорості й підзвітності системи. Дослідження ключових показників результативності дозволяє виявити сильні сторони управління, окреслити проблемні зони та сформулювати підґрунтя для подальшого вдосконалення механізмів функціонування пенсійної системи в умовах сучасних соціально-економічних викликів.

Таблиця 2.1

Динаміка чисельності пенсіонерів в Україні в 2021–2024 рр.

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Чисельність, тис. осіб	10841,9	10687,9	10516,5	10154,6
Абсолютний приріст, тис. осіб	-	-154,0	-171,4	-362,2
Темп зростання, %	-	98,6	98,4	98,4

Примітка. Складено та розраховано за [22; 23; 24]

У 2021–2024 рр. в Україні простежується тенденція до зниження кількості осіб, які отримують пенсійні виплати (див. табл. 2.1). Так, впродовж 2021–2024 рр. їх чисельність скоротилася з 10,8 млн. осіб у 2021 р. і до 10,5 млн. осіб у 2024 р., тобто майже на пів мільйона. Про щорічне зниження кількості пенсіонерів свідчить від’ємне значення показника абсолютного приросту (на 154 тис. осіб у 2022 р., на 171,4 тис. осіб у 2023 р. та на 362,2 тис. осіб у 2024 р.). Така ситуація викликана впливом низки чинників: погіршення демографічної ситуації та підвищена смертність у період воєнних дій, активні

міграційні переміщення населення, у тому числі громадян пенсійного віку, а також зміни у правилах призначення пенсій і поступове підвищення віку виходу на пенсію, що зменшило приплив нових отримувачів (див. табл. 2.1). Ці процеси зумовили поступове зниження чисельності пенсіонерів, що зменшує фінансове навантаження на пенсійну систему через скорочення обсягу виплат.

За оцінками Рахункової палати України, у 2024 р. виявлено понад 800 тисяч отримувачів пенсій, які належать до підвищеної групи ризику. Йдеться про громадян, котрі понад 2,5 р. одержували виплати на територіях, котрі були тимчасово окупованими або у тих районах, де велися активні бойові дії, не проходячи передбачену законодавством обов'язкову фізичну ідентифікацію [25]. Відсутність належного контролю створює суттєве навантаження на Пенсійний фонд і може призводити до нераціонального використання коштів. Орієнтовні втрати становлять понад 51,6 млрд. грн.. щорічно, що дорівнює майже 8% запланованих видатків на виплату пенсій у 2024 р. Саме тому, Рахункова палата наголошує на необхідності повернення до механізмів фізичної ідентифікації навіть в умовах воєнного стану, адже це є ключовим інструментом підвищення прозорості, захисту бюджету та посилення фінансової стабільності та стійкості пенсійної системи.

Війна поставила перед пенсійною системою України надзвичайно складні завдання. Підтримання регулярних пенсійних виплат для більш ніж десяти мільйонів громадян у ситуації скорочення бюджетних надходжень, браку фінансових ресурсів, активної міграції населення та пошкодження інфраструктури стало серйозним управлінським викликом. За таких умов Пенсійному фонду довелося ухвалювати оперативні та стратегічно важливі рішення, щоб забезпечити безперебійне фінансування пенсій та зберегти стабільність системи [25]. На середній розмір пенсії впливає те, наскільки ефективно організоване управління системою пенсійного страхування. Управлінські рішення визначають обсяг доступних фінансових ресурсів, порядок їх розподілу та темпи щорічного підвищення виплат. Насамперед важливою є здатність Пенсійного фонду забезпечувати стабільне надходження

коштів від єдиного соціального внеску. Чим якісніше організований облік застрахованих осіб, контроль за сплатою внесків і робота з боржниками, тим більше ресурсів накопичується для фінансування пенсій.

Не менш важливим є управління видатками: раціональна структура витрат дозволяє проводити індексацію та перерахунки пенсій у заплановані строки та в повному обсязі. Впливає й кадрова та цифрова політика органів пенсійної системи – розвиток електронних сервісів, автоматизація процесів призначення та перерахунку пенсій зменшує адміністративні витрати і підвищує точність розрахунків.

Управлінський аспект також охоплює ухвалення рішень щодо механізмів індексації, коригування мінімальних гарантій і визначення правил обліку страхового стажу. Чітко вибудована політика у цих сферах сприяє не лише підвищенню середнього розміру пенсій, а й забезпечує передбачуваність доходів пенсіонерів. Отже, рівень середньої пенсії є результатом цілеспрямованих управлінських дій, спрямованих на збалансування фінансових потоків, оптимізацію витрат і підтримання стабільності пенсійної системи.

Таблиця 2.2

Динаміка середньої пенсії в Україні в 2021–2024 рр.

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Розмір середньої пенсії, грн.	3991,53	4622,59	5385,25	5789,50
Абсолютний приріст, грн.	-	631,06	762,66	404,25
Темп зростання, %	-	115,8	116,5	107,5

Примітка. Складено та розраховано за [22; 23; 24]

Динаміка середнього розміру пенсії в Україні у 2021–2024 рр. демонструє стале зростання, хоча темпи цього зростання з часом сповільнюються (табл. 2.2). Якщо у 2021 р. середня пенсія становила 3991,53 грн., то вже у 2022 р. вона підвищилася до 4622,59 грн. Абсолютний приріст у 2022 р. склав 631,06 грн., а темп зростання – 115,8%, що свідчить про досить інтенсивне підвищення пенсійних виплат на початку воєнного періоду.

У 2023 р. розмір середньої пенсії зріс до 5385,25 грн. Абсолютне збільшення склало 762,66 грн., що є найбільшим приростом за аналізований період. Темп зростання – 116,5% – також перевищує показники попереднього року. Така динаміка пояснюється проведенням індексацій та необхідністю часткового компенсування інфляційного тиску (див. табл. 2.2).

У 2024 р. зростання пенсій продовжилося, однак стало менш помітним. Середній розмір пенсії досягнув 5789,50 грн., тоді як абсолютний приріст скоротився до 404,25 грн. Темп зростання теж знизився до 107,5%. Це свідчить про уповільнення темпів підвищення пенсійних виплат, що може бути пов'язано з обмеженими фінансовими ресурсами Пенсійного фонду та посиленням навантаження в умовах триваючої війни (див. табл. 2.2).

Загалом, упродовж 2021–2024 рр. простежується чітка тенденція до збільшення середньої пенсії, проте найбільш інтенсивне зростання спостерігалось у 2022–2023 рр. У 2024 р. темпи зростання стабілізувалися та стали стриманішими, що вказує на адаптацію пенсійної системи до фінансових обмежень і загальної економічної ситуації в країні.

Пенсійний фонд задіює інноваційні інструменти для доставки пенсій, які полягають у забезпеченні максимально ефективного та безперебійного доступу громадян до соціальних виплат. Так, Пенсійний фонд вибудовує систему, що поєднує цифрові технології та традиційні канали, оптимізуючи витрати й підвищуючи якість обслуговування. Розширення виплат через банки спрямоване на прискорення процесів і зменшення адміністративних витрат, тоді як залучення АТ «Укрпошта» гарантує охоплення віддалених населених пунктів і людей з обмеженими можливостями. Координація між цими інституціями, контроль за своєчасністю виплат та адаптація до умов воєнного стану відображають управлінську спроможність системи забезпечувати надійну, доступну й гнучку доставку пенсій для всіх категорій одержувачів (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка чисельності одержувачів пенсійних виплат та грошової допомоги через банки та АТ «Укрпошта» у 2021–2024 рр.

Показники	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.	
	тис. осіб	питома вага, %	тис. осіб	питома вага, %	тис. осіб	питома вага, %	тис. осіб	питома вага, %
Кількість пенсіонерів	10841,9	100	10687,9	100,0	10516,5	100,0	10343,6	100,0
Через банки	7778,3	71,7	8318,8	77,8	8382,6	79,7	8380,7	19,0
Через АТ «Укрпошта»	3062,8	28,3	2369,1	22,2	2133,9	20,3	1962,9	81,0

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [22; 23; 24]

Показники табл. 2.3 свідчать, що переважна частина пенсіонерів отримує кошти через банки, що є результатом цілеспрямованої політики цифровізації та оптимізації витрат. Водночас АТ «Укрпошта» залишається ключовим оператором для людей у віддалених громадах, забезпечуючи доступність соціальних виплат. Такий збалансований підхід до організації каналів доставки дозволяє Пенсійному фонду гнучко реагувати на потреби різних груп населення та підвищувати ефективність управління в умовах воєнного стану.

Упродовж останніх років пенсійна система України перебуває під зростаючим тиском, що зумовлено негативною динамікою чисельності як застрахованих осіб, так і пенсіонерів (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка чисельності застрахованих осіб і пенсіонерів за 2021–2024 рр. [24]

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Чисельність застрахованих осіб за категоріями платників ЄСВ	12 043 245	10 822 926	10 778 236	10 750 841
Чисельність пенсіонерів	10 841 117	10 687 921	10 516 537	10 154 705
Навантаження на 1000 застрахованих осіб	900	988	976	945

Дані таблиці свідчать, що кількість платників ЄСВ скоротилася з 12,0 млн. осіб у 2021 р. до 10,75 млн. у 2024 р. Найбільше падіння зафіксовано у 2022 р.,

коли внаслідок війни чисельність застрахованих зменшилася більш, ніж на 1,2 млн. осіб. Зменшення кількості платників ЄСВ у період повномасштабної війни є закономірним наслідком глибоких соціально-економічних потрясінь, які охопили країну. На це вплинуло кілька ключових факторів.

Значне скорочення зайнятості зумовлене бойовими діями, руйнуваннями підприємств, призупиненням діяльності бізнесу в прифронтових та окупованих регіонах призвело до масових втрат робочих місць. Частина підприємств фізично знищена, інша – працює в обмеженому режимі, що зменшує потребу в робочій силі та кількість офіційно зайнятих.

Крім того, мільйони українців були змушені виїхати за кордон або переміститися всередині країни. Значна частина тих, хто виїхав, не сплачує ЄСВ, оскільки працює за межами українського ринку праці. Це прямо впливає на чисельність застрахованих осіб.

Частина підприємців і роботодавців, намагаючись вижити в умовах невизначеності, зменшення попиту та фінансового тиску, припинили сплачувати внески або скоротили офіційне навантаження, щоб зменшити витрати. У багатьох випадках малий бізнес припинив роботу. Вплив цих факторів зумовив падіння кількості осіб, які формують надходження до Пенсійного фонду. Саме тому, у 2022 р. спостерігалось найпомітніше зменшення платників ЄСВ – понад 1,2 млн. осіб.

Чисельність пенсіонерів також поступово зменшується: з 10,8 млн. осіб у 2021 р. до 10,2 млн. осіб у 2024 р., проте темпи скорочення цієї категорії є значно повільнішими, ніж темпи зменшення платників ЄСВ. Це створює додатковий тиск на систему: якщо у 2021 р. на 1000 застрахованих осіб припадало 900 пенсіонерів, то у 2022 р. цей показник зріс до 988, у 2023 р. дещо знизився до 976, але у 2024 р. все одно залишився високим – 945 пенсіонерів на 1000 платників.

Такий розрив між темпами зменшення економічно активного населення та кількістю отримувачів пенсійних виплат погіршує фінансову стабільність пенсійної системи. Він свідчить про те, що навантаження на працююче

населення зростає і надалі, а демографічні тенденції та воєнні втрати лише посилюють цей дисбаланс.

Узагальнюючи результати аналізу, можна стверджувати, що діяльність ПФУ у 2021–2024 роках відбувалася в умовах значного демографічного та фінансового тиску, посиленого воєнними подіями. Скорочення чисельності застрахованих осіб при повільнішому зменшенні кількості пенсіонерів підвищило навантаження на систему та ускладнило її стабільне функціонування. Разом із тим, упровадження управлінських рішень щодо цифровізації, оптимізації виплат і вдосконалення контролю дозволило забезпечити регулярність пенсій та адаптацію системи до нових викликів, що є важливим кроком до зміцнення її стійкості.

2.2. Аналіз формування доходної бази системи державного пенсійного страхування

Ефективність функціонування державної пенсійної системи безпосередньо залежить від стабільності та достатності її доходної бази, що формується за рахунок комплексу обов'язкових та додаткових надходжень. Аналіз структури й динаміки джерел фінансування дає змогу оцінити спроможність системи забезпечувати своєчасні пенсійні виплати, визначити чинники, що впливають на наповнення Пенсійного фонду, та окреслити потенційні ризики його фінансової стійкості. Дослідження доходної частини пенсійної системи є важливим етапом оцінювання її ефективності, оскільки дозволяє виявити сильні та проблемні аспекти механізмів формування ресурсів та визначити напрями їх удосконалення в умовах сучасних соціально-економічних викликів.

Таблиця 2.5

Динаміка доходів бюджету Пенсійного фонду України в 2021–2024 рр.

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Доходи всього, млрд. грн.	512,8	620,4	780,1	860,7
Абсолютний приріст, млрд. грн.	-	107,6	159,7	80,6
Темп зростання, %	-	121,0	125,7	110,3

Примітка. Складено та розраховано за [22; 23; 24]

Дані табл. 2.5 свідчать про стале зростання доходів бюджету ПФУ у 2021–2024 рр. Якщо у 2021 р. обсяг надходжень становив 512,8 млрд. грн., то вже у 2022 р. він зріс до 620,4 млрд. грн. Абсолютний приріст у 107,6 млрд. грн. і темп зростання 121% відображають посилення фінансової підтримки системи в умовах воєнних викликів.

У 2023 р. доходи Фонду збільшилися до 780,1 млрд. грн., що стало найвищим приростом за період – 159,7 млрд. грн. Темп зростання 125,7% підтверджує активізацію фінансування, зокрема за рахунок індексацій, підвищення соціальних стандартів та збільшення бюджетних трансфертів.

У 2024 р. доходи Пенсійного фонду продовжили зростати, досягнувши 860,7 млрд. грн. Водночас темп приросту сповільнився до 110,3%, а абсолютне збільшення склало 80,6 млрд. грн. Це свідчить про поступове вичерпання можливостей для інтенсивного нарощування доходів та більшу залежність системи від обмежених фінансових ресурсів.

Загалом динаміка демонструє системне збільшення надходжень, однак темпи зростання помітно уповільнюються, що відображає складність підтримання фінансової стійкості пенсійної системи під час війни.

Згідно з чинним законодавством України, фінансові ресурси Пенсійного фонду формуються за рахунок «власних надходжень, трансфертів із Державного бюджету та інших дозволених законом джерел» [17].

Дані табл. 2.6 відображають певні зміни у структурі та динаміці доходів бюджету ПФУ у 2021–2024 рр. Загальний обсяг надходжень зростав щороку, збільшившись із 512,8 млрд. грн. у 2021 р. до 860,7 млрд. грн. у 2024 р. Таке

зростання зумовлене як інфляційними процесами, так і необхідністю посилення заходів спрямованих на соціальний захист наших співвітчизників в умовах воєнного стану.

Таблиця 2.6

Динаміка та структура доходів бюджету Пенсійного фонду України в 2021–2024 рр.

Показники	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Доходи всього	512,8	100	620,4	100	780,1	100	860,7	100
Власні надходження	335,1	65,3	403,9	65,1	463,1	59,4	566,9	65,9
Кошти Державного бюджету	174,7	34,1	209,3	33,7	249,8	32,0	248,2	28,8
Інші	3	0,6	7,2	1,2	67,2	8,6	45,6	5,3

Примітка. Складено та розраховано за [22; 23; 24]

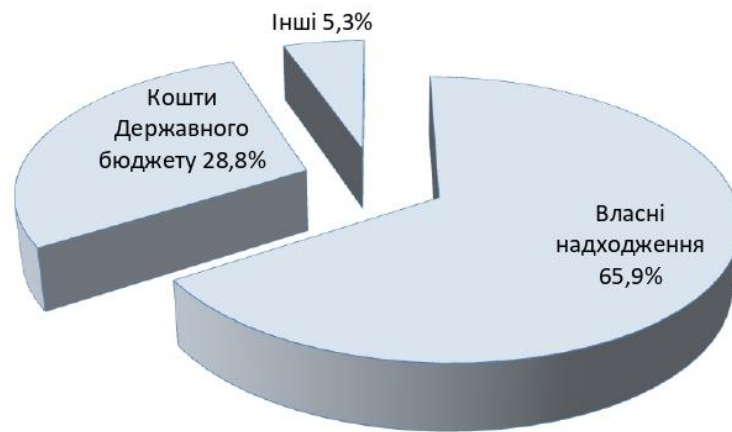
Власні надходження, до яких належать насамперед надходження від єдиного соціального внеску, є провідним джерелом формування бюджету фонду. Їхній обсяг збільшився з 335, млрд. грн. у 2021 р. до 566,9 млрд. грн. у 2024 р. Питома вага цього джерела відносно стабільна та коливається біля позначки 60–66%. Зниження у 2023 р. (59,4%) пояснюється тим, що зростання бюджетних трансфертів та інших надходжень випереджало збільшення внесків на ЄСВ, що пов'язано зі скороченням кількості платників внеску через воєнні дії.

Трансферти з Державного бюджету також демонструють тенденцію до зростання у гривневому вимірі: з 174,7 млрд. грн. у 2021 р. до 248,2 млрд. грн. у 2024 р. Проте їхня частка в структурі доходів поступово зменшується – з 34,1% до 28,8%. Це свідчить про прагнення держави збалансувати завищений рівень дотаційності Пенсійного фонду та підсилити роль власних надходжень у забезпеченні його фінансової стійкості.

Найбільш помітні коливання спостерігаються в категорії «інші надходження». У 2021–2022 рр. їх рівень був незначним (0,6–1,2%), однак у

2023 р. різко зріс до 67,2 млрд. грн., що становило 8,6% усіх доходів. Це зростання може бути пов'язане з разовими операціями, змінами у законодавстві або надходженням коштів від нових джерел, що тимчасово посилило ресурсну базу фонду. У 2024 р. цей показник зменшився до 45,6 млрд. грн. (5,3%), але все ще залишається суттєво вищим порівняно з довоєнними роками.

У цілому структура доходів Пенсійного фонду демонструє прагнення до підвищення ролі власних ресурсів та поступове зменшення дотаційної залежності від державного бюджету. Водночас значні коливання інших джерел та нестабільність надходжень ЄСВ в умовах війни створюють ризики для довгострокової фінансової рівноваги пенсійної системи.

Рис. 2.1. Структура доходів бюджету Пенсійного фонду України в 2024 р.

Примітка. Побудовано за [24]

Показники діаграми (рис. 2.1) відображають структуру доходів бюджету ПФУ у 2024 р., де домінуючу частку становлять власні надходження – 65,9%. Майже третина ресурсів надійшла із Державного бюджету, питома вага яких дорівнює 28,8%. Інші джерела займають відносно невелике місце у структурі доходів – 5,3%. Така пропорція свідчить про переважну роль внесків та інших власних надходжень у формуванні фінансової бази фонду, водночас державна підтримка й надалі відіграє істотну компенсаторну функцію.

Власні доходи ПФУ охоплюють усі види обов'язкових і добровільних внесків, які здійснюють громадяни, підприємства та організації. До цієї

категорії належать «суми єдиного соціального внеску, що спрямовуються на пенсійне страхування, відсотки банків за користування тимчасово вільними коштами фонду, а також внески підприємств для відшкодування витрат на виплату та доставку пенсій працівникам, зайнятим за списками № 1 і № 2» [17]. До власних надходжень також відносять кошти, що спрямовуються на пенсійне забезпечення іноземних громадян, які проживають в Україні, та внески ЄСВ за окремі категорії осіб разом із компенсаціями втрат від застосування пільгових ставок. Окрім цього, до власних доходів включають штрафні санкції, фінансові стягнення та інші надходження, що не суперечать законодавству.

Передані доходи формуються за рахунок коштів Державного бюджету й використовуються для фінансування пенсій військовослужбовців, для збалансування бюджету Пенсійного фонду при нестачі коштів та виконання судових рішень щодо пенсійних виплат.

Доходи Пенсійного фонду також поповнюються за рахунок зборів із певних господарських операцій, серед яких: реалізація ювелірних виробів із дорогоцінних металів і каміння (5% вартості), операції з відчуження легкових автомобілів (3–5%), купівля-продаж нерухомості (1%), а також платежі з послуг мобільного зв'язку (7,5%). Така система надходжень забезпечує багатоканальне формування фінансових ресурсів Фонду.

Враховуючи, значимість доходів бюджету Пенсійного за рахунок сплаченого ЄСВ розглянемо показники, котрі характеризують чисельність їх платників (див. табл. 2.7).

Дані табл. 2.7 свідчать, що у 2021–2024 роках загальна кількість платників єдиного соціального внеску зберігала відносну стабільність із незначним коливанням: від 2,69 млн. осіб у 2021 р. до 2,83 млн. осіб у 2023–2024 рр. Попри воєнні умови, система сплати ЄСВ демонструє стійкість, що зумовлено стабільною часткою основних груп платників.

Таблиця 2.7

**Динаміка та структура кількості платників єдиного внеску
в 2021–2024 рр.**

Показники	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.	
	тис. осіб	питома вага, %	тис. осіб	питома вага, %	тис. осіб	питома вага, %	тис. осіб	питома вага, %
Разом	2692,5	100	2708,8	100	2834,7	100	2827,0	100
Юридичні особи	687,0	25,5	701,7	25,9	722	25,5	746,9	26,4
Фізичні особи підприємці	1974,4	73,3	1975,7	72,9	2081,0	73,4	2048,1	72,4
Самозайняті особи	27,2	1,0	27,5	1,0	27,8	1,0	28,1	1,0
Члени фермерських господарств	3,9	0,1	3,9	0,1	3,9	0,1	3,9	0,1

Примітка. Складено та розраховано за [22; 23; 24]

Провідною категорією платників ЄСВ залишаються фізичні особи-підприємці, на частку яких припадає понад 72% усіх платників. Їхня кількість зросла з 1974,4 тис. осіб у 2021 році до 2081,0 тис. осіб у 2023 р., після чого дещо зменшилася у 2024 р. Для ФОП характерною є фіксована ставка ЄСВ, яка сплачується незалежно від фактичного доходу (крім деяких спеціальних режимів), що забезпечує передбачувані надходження навіть в умовах нестабільної економічної ситуації. Сплата єдиного соціального внеску фізичними особами-підприємцями має кілька характерних особливостей, які залежать як від системи оподаткування, так і від наявності найманих працівників.

Для підприємців, які працюють самостійно, основою для сплати ЄСВ є мінімальний страховий внесок, що визначається виходячи з розміру мінімальної заробітної плати. ФОП сплачують ЄСВ незалежно від фактичного отриманого доходу, за винятком окремих категорій (наприклад, платників другої групи, які мали право на звільнення у період воєнного стану). Це забезпечує стабільність надходжень до Пенсійного фонду та гарантує підприємцям зарахування страхового стажу.

Підприємці, які використовують працю найманих осіб, сплачують два різні платежі ЄСВ: за кожного працівника – із фактичного фонду оплати праці за ставкою 22%, та за себе – у вигляді мінімального внеску. Відтак, підприємці з працівниками роблять значний фінансовий внесок у систему, оскільки забезпечують надходження не лише особисто за себе, а й формують та сплачують внески найманих осіб [28].

Також ФОП повинні дотримуватися вимог щодо мінімальної бази нарахування ЄСВ. Якщо заробітна плата працівника нижча за мінімальну, роботодавець зобов'язаний донарахувати внесок із мінімальної зарплати. Це підсилює соціальний захист працівників і створює додаткове навантаження на підприємця. Таким чином, особливість сплати ЄСВ ФОП полягає у поєднанні фіксованого внеску для себе та змінних нарахувань залежно від зарплат працівників, що формує важливу частину доходів Пенсійного фонду й забезпечує участь підприємців у системі соціального страхування.

Юридичні особи становлять понад чверть усіх платників ЄСВ. Їхня кількість зросла з 687 тис. осіб у 2021 р. до 746,9 тис. осіб у 2024 р. Ця група сплачує внесок із фонду оплати праці найманих працівників, і сума надходжень безпосередньо залежить від рівня зайнятості та офіційної заробітної плати. У період війни підприємства зазнали суттєвого навантаження, але водночас саме вони забезпечують найбільшу частку ЄСВ у грошовому вимірі.

Самозайняті особи, які займають лише близько 1% у структурі платників, демонструють незначне, але стабільне зростання: від 27,2 тис. осіб у 2021 р. до 28,1 тис. осіб у 2024 р. Вони сплачують ЄСВ із доходу, визначеного самостійно, але не нижчого за мінімальний страховий внесок, що робить цей сегмент менш значущим для загальних надходжень, але важливим у контексті охоплення населення системою соціального страхування.

Члени фермерських господарств залишаються найменшою групою – лише 0,1% платників, і їхня кількість не змінюється упродовж аналізованого періоду. Вони сплачують внесок самостійно, але часто стикаються з

обмеженими фінансовими можливостями та сезонністю доходів, що впливає на рівень участі цієї групи у системі.

У цілому динаміка показує, що основне навантаження зі сплати ЄСВ несуть ФОП та юридичні особи, тоді як частка самозайнятих і членів фермерських господарств залишається мінімальною. Структура платників зберігає стабільність, що забезпечує прогнозованість надходжень, хоча кількісні коливання між групами відображають як економічні, так і демографічні виклики воєнного періоду.

Узагальнюючи результати аналізу, можна резюмувати, що доходи надходили до ПФУ у 2021–2024 рр. в умовах підвищеної нестабільності, спричиненої воєнними подіями та погіршенням демографічної ситуації. Попри це, загальний обсяг надходжень демонструє стале зростання, що стало можливим завдяки поєднанню власних ресурсів та бюджетної підтримки. Структура доходів свідчить про ключову роль ЄСВ, тоді як частка державних трансфертів поступово зменшується, що вказує на прагнення знизити дотаційну залежність системи. Разом із тим, зростаюче навантаження на працююче населення створюють ризики для довгострокової фінансової стійкості. Це підкреслює необхідність удосконалення механізмів адміністрування ЄСВ, розширення бази платників і підвищення ефективності управління ресурсами Пенсійного фонду.

2.3. Оцінювання структури та динаміки видаткових потоків державного пенсійного страхування

Ефективність функціонування системи державного пенсійного страхування значною мірою визначається не лише дохідною базою, а й прозорістю її видаткових потоків. Аналіз структури та динаміки видатків бюджету Пенсійного фонду дозволяє оцінити ефективність використання наявних фінансових ресурсів, ступінь виконання зобов'язань перед

пенсіонерами та стійкість системи в умовах економічних і демографічних викликів [26, с. 25]. Дослідження видаткової частини є важливим елементом оцінювання загальної результативності пенсійної системи, адже від її ефективності залежить своєчасність пенсійних виплат, можливість проведення індексації та гарантування належного соціального захисту громадян.

Таблиця 2.8

Динаміка видатків бюджету Пенсійного фонду України в 2021–2024 рр.

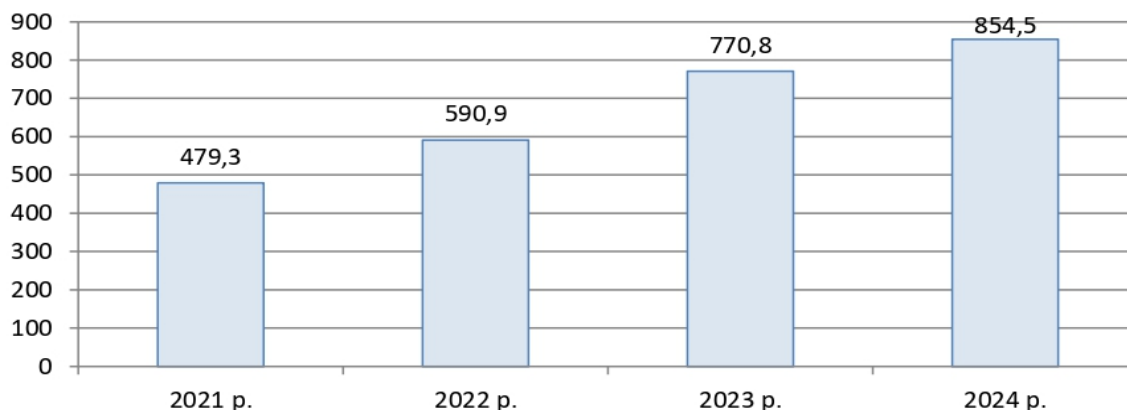
Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Видатки всього, млрд. грн.	479,3	590,9	770,8	854,5
Абсолютний приріст, млрд. грн.	-	111,6	179,9	83,7
Темп зростання, %	-	123,3	130,4	110,9

Примітка. Складено та розраховано за [22; 23; 24]

Дані табл. 2.8 демонструють стале зростання видатків бюджету ПФУ у 2021–2024 рр. Якщо у 2021 р. обсяг витрат становив 479,3 млрд. грн., то вже у 2022 р. він зріс до 590,9 млрд. грн. [27, с. 73]. Абсолютний приріст (111,6 млрд. грн.) і темп зростання (123,3%) відображають посилення навантаження на пенсійну систему в умовах воєнних дій, інфляційного тиску та збільшення соціальних зобов'язань держави.

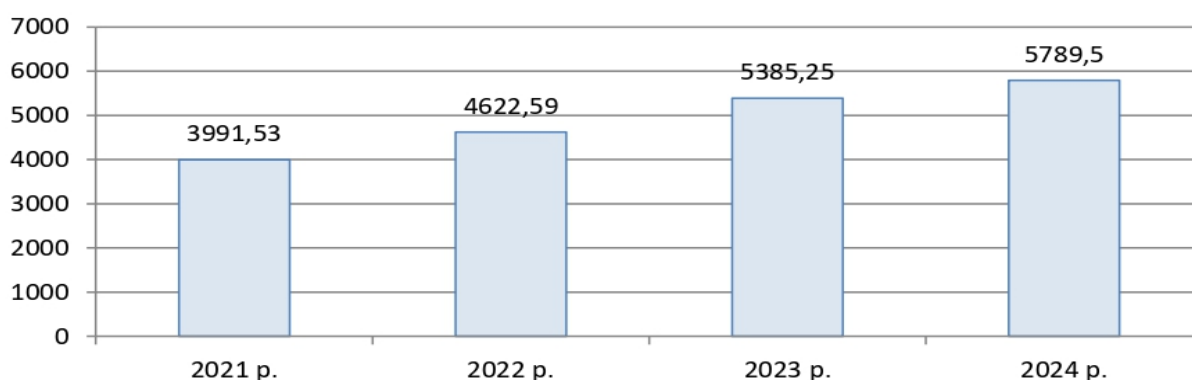
У 2023 р. видатки продовжили зростати, досягнувши 770,8 млрд. грн. Це найбільший приріст за весь аналізований період – +179,9 млрд. грн. Темп зростання 130,4% свідчить про необхідність покриття індексацій, підвищення мінімальних гарантій та збільшення кількості виплат, пов'язаних з воєнними ризиками та соціальною підтримкою постраждалих категорій населення.

У 2024 р. обсяг видатків збільшився до 854,5 млрд. грн., однак темпи зростання істотно сповільнилися до 110,9%. Абсолютний приріст становив 83,7 млрд. грн., що майже вдвічі менше, ніж у 2023 р. Така динаміка може свідчити про обмежені фінансові можливості бюджету Пенсійного фонду, прагнення стримувати темпи збільшення витрат або стабілізацію системи за рахунок попередніх рішень.

Рис. 2.2. Динаміка видатків бюджету Пенсійного фонду України в 2021–2024 рр.

Як бачимо (див. рис. 2.2), у 2021–2024 рр. спостерігалася тенденція до постійного зростання видатків, що зумовлено як соціальними потребами, так і зовнішніми чинниками війни, інфляції та демографічного старіння, при цьому темпи збільшення значно варіюються залежно від року. Відповідно до Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» [17], кошти бюджету Пенсійного фонду використовуються на фінансування пенсійних виплат, визначених законодавством, а також на надання соціальних послуг пенсіонерам. Окрім цього, видатки покривають адміністративні потреби органів ПФУ, витрати на організацію виплати й доставку пенсій та оплату розрахунково-касових операцій, пов’язаних із пенсійним забезпеченням населення.

Рис. 2.3. Динаміка середньої пенсії в Україні в 2021–2024 рр.

Примітка. Побудовано за [22; 23; 24]

Показники діаграми (див. рис. 2.3) відображають стійку тенденцію зростання середнього розміру пенсії. На нашу думку, цікавим для дослідження буде ознайомлення із показниками середнього розміру пенсії в розрізі регіонів.

Таблиця 2.9

**Середній розмір пенсії в розрізі регіонів станом
на 1.01.2025 р.**

Регіон	Середній розмір пенсії, грн.
Україна	5789,05
Вінницька	5 038,34
Волинська	5 090,08
Дніпропетровська	6 471,11
Донецька	7 168,22
Житомирська	5 339,43
Закарпатська	4 727,14
Запорізька	6 080,40
Івано-Франківська	4 995,43
Київська (область)	5 234,81
Кіровоградська	5 303,37
Луганська	5 547,98
Львівська	5 628,23
Миколаївська	5 703,30
Одеська	5 159,85
Полтавська	5 529,81
Рівненська	4 484,69
Сумська	5 824,72
Тернопільська	4 968,02
Харківська	4 996,15
Херсонська	5 126,71
Хмельницька	4 648,04
Черкаська	5 377,66
Чернівецька	5 377,66
м. Київ	8 017,65

Примітка. Складено за [24]

Дані табл. 2.9 свідчать про суттєву регіональну нерівність у розмірах призначених пенсійних виплат. Середній розмір пенсії є найнижчим в західних

областях: Рівненській області – 4484,69 грн., Закарпатській – 4727,14 грн., Тернопільській – 4968,02 грн., Хмельницькій – 4648,04 грн. Така ситуація може бути пов’язана з нижчими середніми заробітками в цих регіонах, високою часткою самозайнятих і трудових мігрантів, коротшою тривалістю офіційного стажу.

Натомість м. Київ традиційно демонструє найвищий рівень пенсій (8017,65 грн.), що пов’язано з вищими офіційними заробітками, значною часткою працівників бюджетної сфери й великим числом осіб, що мали тривалий страховий стаж і високі коефіцієнти зарплат.

Вищі за середньоукраїнські значення також спостерігаються у промислових регіонах – Дніпропетровській (6471,11 грн.), Донецькій (7128,22 грн.), Запорізькій (6080,40 грн.) областях – де історично сформувалися галузі з підвищеним рівнем оплати праці, що забезпечувало більші відрахування до пенсійної системи. У цих регіонах значна частка працівників має пільговий стаж, що впливає на розмір призначених виплат.

Загалом розрив між найвищим і найнижчим показником перевищує 3,5 тис. грн., що відображає значні диспропорції в соціально-економічному розвитку регіонів та нерівномірність офіційних трудових доходів. Понад половина областей має показники, близькі до середнього значення, що свідчить про певну стабільність системи, однак з регіональними відмінностями, які потребують урахування при бюджетному плануванні та формуванні пенсійної політики.

Таблиця 2.10

**Розподіл пенсіонерів за розміром пенсійної виплати
станом на 01.01.2025 р. [24]**

Розмір пенсійної виплати, грн	Чисельність пенсіонерів, осіб	Питома вага, %	Середній розмір виплати, грн
понад 10 000	1 261 712	12,2	15 379,97
від 5 001 до 10 000	2 636 007	25,5	6 844,95
від 4 001 до 5 000	1 943 939	18,8	4 414,06
від 3 001 до 4 000	1 817 897	17,6	3 544,23
до 3 000	2 684 075	25,9	2 759,86

Представлені у табл. 2.10 дані свідчать про суттєву диференціацію розмірів пенсійних виплат серед населення та виразні структурні диспропорції. Лише 12,2% пенсіонерів отримують понад 10 000 грн., що є відносно високим рівнем забезпечення за українськими стандартами. Ця група включає переважно громадян з тривалим стажем, високою офіційною заробітною платою або спеціальними умовами пенсійного забезпечення. Середній розмір їхньої виплати становить понад 15 тис. грн., що значно перевищує середню пенсію по країні.

Найчисельнішою є категорія пенсіонерів, які отримують до 3 000 грн. – це понад 2,68 млн. осіб, або майже 26% від усіх отримувачів. Їхній середній розмір пенсії становить лише 2759,86 грн., що значно нижче фактичного прожиткового мінімуму, котрий встановлено для осіб похилого віку. Саме ця група перебуває в зоні найбільшого соціального ризику та відображає масштаб бідності серед старших людей.

Ще 17,6% пенсіонерів отримують від 3001 до 4000 грн., що також залишається на межі або нижче рівня забезпечення базових потреб, з огляду на інфляцію, високі ціни на комунальні послуги, медикаменти та продукти харчування. Середня пенсія в цій групі – лише 3544 грн., що не дає змоги забезпечити гідний рівень життя (див. табл. 2.10).

Близько 19% пенсіонерів мають пенсію в межах 4001–5000 грн., що також не відповідає сучасним стандартам соціальної достатності, хоча ця група знаходиться у дещо кращій фінансовій позиції.

Категорія пенсіонерів із виплатою 5001–10000 грн. охоплює понад чверть отримувачів – 25,5%. Середній розмір пенсії в цій групі – 6844,95 грн., що вже ближче до прожиткового мінімуму, але все одно не забезпечує повної фінансової стабільності в умовах воєнного стану та стрімкого зростання цін (див. табл. 2.10).

Аналіз таблиці демонструє критичний дисбаланс у забезпеченні громадян похилого віку:

- понад 60% пенсіонерів отримують менше середньої пенсії по країні;
- понад 43,5% – менше 4 000 грн.;
- кожен четвертий живе на суму до 3000 грн., що фактично є межею виживання (див. табл. 2.10).

Ці показники свідчать про системну проблему бідності серед пенсіонерів. Більшість людей похилого віку не мають додаткових джерел доходу, залежні від державної підтримки та часто змушені економити на медичному забезпеченні, харчуванні та комунальних послугах. В умовах війни, інфляції та руйнування економічної інфраструктури ситуація загострюється, оскільки витрати пенсіонерів зростають, а реальна купівельна спроможність пенсій знижується [31, с. 215].

Наявність лише 12% пенсіонерів із відносно високими виплатами показує нерівномірність системи, де розмір пенсії суттєво залежить від можливостей трудового ринку в минулому, галузевих особливостей і наявності пільгових умов.

Узагальнюючи, структура пенсійних виплат у 2025 році свідчить про значну частку населення, що перебуває у вразливому становищі та потребує посилення соціальної підтримки, індексації виплат і реформування пенсійної системи для зменшення масштабів бідності серед людей старшого віку.

РОЗДІЛ 3

ПОТЕНЦІЙНІ ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

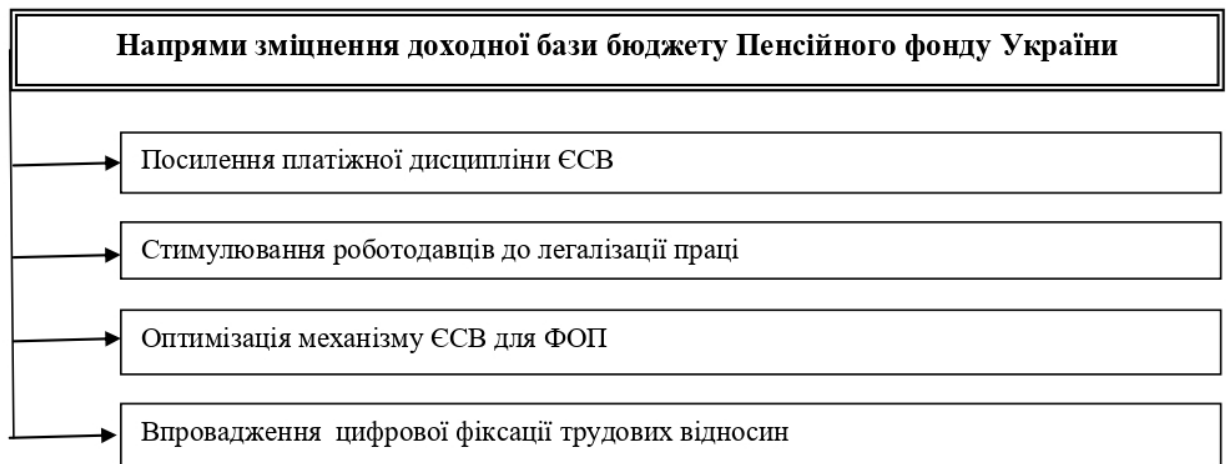
Сучасні процеси, що відбуваються в Україні, поставили систему пенсійного страхування перед необхідністю глибокого переосмислення її функціонування та стратегічних цілей. Збройна агресія РФ, суттєве скорочення економічної активності, погіршення демографічної ситуації, зменшення зайнятості та зростання міграції населення створили багатовимірні виклики, що напряму впливають на фінансову стабільність ПФУ. У цих умовах модернізація державної пенсійної системи перетворюється на комплексний процес, який має поєднувати фінансову, інституційну, соціальну та управлінську компоненти.

Потреба у вдосконаленні системи пенсійного страхування зумовлена також структурними недоліками, які накопичувалися роками: високою залежністю від державного бюджету, дисбалансом між кількістю платників ЄСВ та чисельністю пенсіонерів, недосконалими правилами визначення пенсійних прав, слабкою стимуляцією легальної трудової діяльності, недостатньою цифровізацією процесів та обмеженою довірою громадян до пенсійної системи [33, с. 30]. У довгостроковій перспективі ситуацію ускладнює старіння населення – фактор, який не можна ігнорувати при побудові системи соціального забезпечення .

Оцінювання напрямів модернізації пенсійної системи передбачає аналіз поточних макроекономічних, демографічних і соціальних процесів. З 2021 р. до 2024 р. Україна втратила понад 1,3 млн. платників ЄСВ, водночас чисельність пенсіонерів скоротилася лише на 700 тис. осіб (див. табл. 2.4). Це означає зростання навантаження на працюючих, адже одна особа, що сплачує внесок, фактично фінансує пенсію майже одного пенсіонера. Такий розрив ставить під сумнів здатність солідарної моделі зберігати стійкість у довгостроковій перспективі, що підкреслює необхідність перегляду її параметрів [35, с. 163].

У цих умовах модернізація пенсійної системи має включати глибоке реформування фінансових механізмів, посилення ролі власних доходів, оптимізацію видатків, підвищення платіжної дисципліни, розвиток цифрових сервісів, а також створення інституційних передумов для запровадження накопичувальних елементів. Вважаємо вище перелічені напрями ключовими для досягнення довгострокової стійкості державного пенсійного страхування.

Першочерговим завданням модернізації є розширення кола платників ЄСВ та підвищення обсягів надходжень. Темпи зростання єдиного соціального внесу, що становить основу власних доходів Пенсійного фонду (понад 65% у 2024 р.) (див. табл. 2.6), не відповідають потребам пенсійної системи, що зумовлено війною. Це пов'язано з руйнуванням підприємств, зменшенням кількості найманих працівників, зупиненням бізнесу у прифронтових зонах, масовою міграцією та частковим або повним переходом економічної діяльності в тінь. Вектори зростання фінансової бази бюджету Пенсійного фонду представлено на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Напрями зміцнення доходної бази бюджету Пенсійного фонду України

Примітка. Запропоновано та узагальнено автором

Для зміцнення доходної бази бюджету Пенсійного фонду необхідно посилити платіжну дисципліну ЄСВ шляхом вдосконалення аналітичних і автоматизованих інструментів виявлення ухилення від сплати внесків, впровадження автоматичного порівняння даних податкових органів, реєстрів

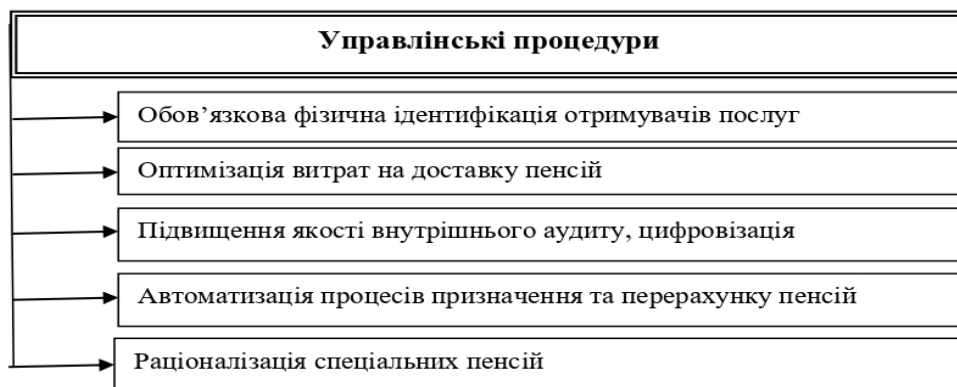
зайнятості та персоніфікованого обліку ПФУ для виявлення невідповідностей у зарплатах, звітності та платежах.

Позитивні результати дадуть заходи стимулювання роботодавців до легалізації праці. Наприклад, запровадження програм часткової компенсації ЄСВ під час працевлаштування молоді, осіб, котрі мають інвалідність, ВПО, а також ветеранів. У повоєнний час доречно запровадити тимчасові пільги для роботодавців у регіонах, котрі відчули негативний вплив від бойових дій.

Фізичні особи-підприємці забезпечують понад 70% платників (див. табл. 2.7), однак їхні внески є низькими. Можливим рішенням є поступове наближення мінімального страхового внеску до рівня, який гарантуватиме реальний страховий стаж, а також розроблення гнучких схем для сезонного або нерегулярного доходу.

Електронні трудові договори, автоматична реєстрація робочого часу, цифровізація кадрового обліку дозволять скоротити тіньову зайнятість і перетворити неформальний сектор на джерело додаткових надходжень до Пенсійного фонду.

Крім того, система державного пенсійного страхування потребує суттєвого посилення управлінських процедур, зокрема в частині контролю за виплатами та обліком пенсіонерів (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Управлінські процедури спрямовані на покращення державного пенсійного страхування

Примітка. Запропоновано та узагальнено автором

За даними Рахункової палати України понад 800 тис. пенсіонерів отримували виплати без ідентифікації понад 2,5 роки, що створює ризик щорічних втрат у понад 50 млрд. грн. [24]. Вважаємо за доцільне удосконалити систему ідентифікації, яка має комбінувати фізичні та цифрові методи: мобільні виїзні групи у громадах, біометрію, верифікацію в «Дії», відеопідтвердження.

Оптимізація витрат на доставку пенсій передбачає збільшення частки виплат через банки зменшує витрати на логістику. Однак мешканці сільських територій і надалі потребують послуг АТ «Укрпошта». Раціональна модель має передбачати поєднання цифрових каналів із соціально орієнтованими механізмами для віддалених громад.

Запровадження ризик-орієнтованого аудиту дозволить оперативно виявляти помилки, обґрунтовано коригувати пенсії, запобігати нецільовим витратам та захищати фінансову стабільність ПФУ.

Розвиток пенсійної системи має ґрунтуватися не лише на розширенні доходів, а й на ефективному управлінні видатками [36, с. 56]. Так, подальший розвиток електронних сервісів зменшуватиме адміністративні витрати, скорочуватиме потребу в паперовому документообігу та мінімізуватиме помилки, які виникають через людський фактор. Механізм перерахунку пенсій (індексації) має враховувати інфляцію, динаміку середньої заробітної плати, демографічні тенденції та загальний стан бюджету. Автоматичні параметри індексації дозволять забезпечити передбачуваність для пенсіонерів та стійкість Фонду в середньостроковому періоді.

Доцільним є поступове зменшення обсягів спеціальних пенсій або їх уніфікація за загальними правилами, що знизить бюджетне навантаження та забезпечить соціальну справедливість.

Довгострокове реформування пенсійного забезпечення неможливе без запровадження другого рівня – обов'язкових накопичень. Утім, для цього необхідно створити надійну фінансову інфраструктуру, систему захисту активів та ефективний нагляд. Підготовка до запуску накопичувального рівня потребує створення надійних компаній з управління активами, електронної системи

обліку накопичень, незалежного нагляду та страхування ризиків. У перехідний період можливе запровадження добровільних стимулів: податкових пільг, державного співфінансування, корпоративних програм для працівників. Окремі категорії працівників, котрі працюють у шкідливих умовах або в ризикових сферах, можуть отримувати додаткові гарантії через професійні фонди, що зменшить навантаження на солідарну систему та підвищить соціальну справедливість [38, с. 130].

Цифровізація має потенціал значно підвищити ефективність управління та доступність послуг. Важливим напрямом удосконалення державного пенсійного страхування є повна інтеграція електронного кабінету застрахованої особи з реєстрами зайнятості, страхового стажу, податкових надходжень та банківських систем.

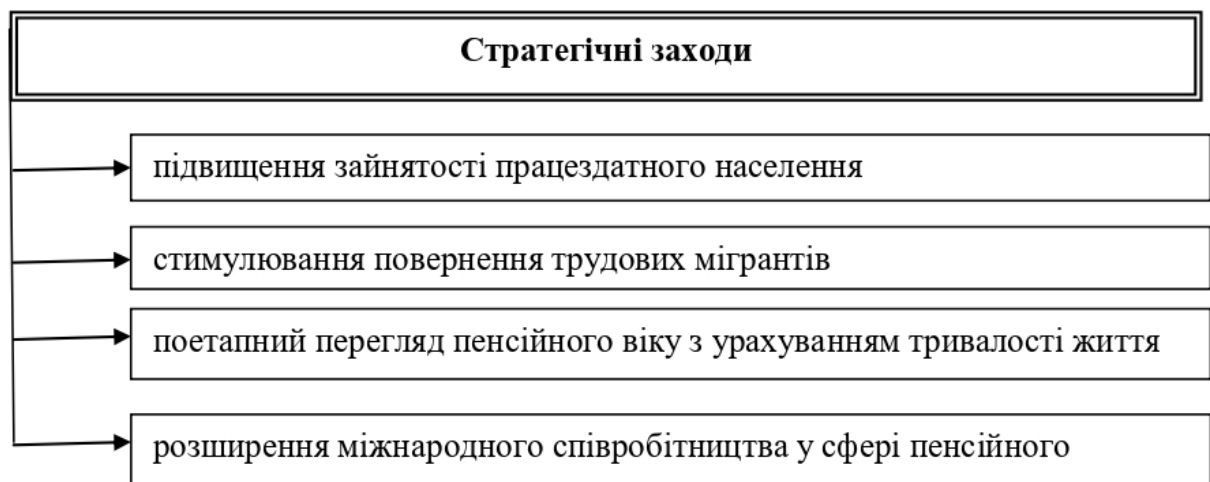
Автоматизовані системи моделювання пенсійних видатків дозволять прогнозувати потреби бюджету на роки вперед, підвищувати якість стратегічних рішень та забезпечувати стабільність системи.

Оскільки обсяг персональних даних зростає, важливо захистити інформаційні системи від зовнішніх загроз, що є критичним у контексті воєнних дій.

Заходи, спрямовані на удосконалення державного пенсійного страхування мають враховувати не лише фінансові потреби Пенсійного фонду, а й соціальні аспекти. Інтеграція пенсійного забезпечення з системою соціального догляду, медичного страхування та реабілітаційних програм дозволить частково компенсувати негативні наслідки старіння населення. Інформування громадян про правила формування пенсійних прав, значення страхового стажу, особливості накопичення та соціальні гарантії сприятиме зміцненню довіри до системи.

На нашу думку, держава має розробити стратегію удосконалення пенсійної системи. Такі стратегічні заходи державної політики, мають бути спрямовані на покращення пенсійного страхування і формуються під впливом глибоких демографічних, економічних та соціальних змін, які визначають

потребу у модернізації всієї системи. В умовах зростання тривалості життя, скорочення чисельності працюючих і підвищеного навантаження на солідарний механізм держава має забезпечити довгострокову фінансову стійкість пенсійних виплат та їх відповідність сучасним стандартам соціального захисту. Комплексне реформування передбачає створення умов для збалансування інтересів поколінь, підвищення ефективності управління ресурсами та розширення можливостей для громадян щодо формування власних пенсійних прав, що стає важливою передумовою соціальної стабільності та стійкого розвитку (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Стратегічні заходи державної політики, спрямовані на покращення державного пенсійного страхування

Примітка. Запропоновано та узагальнено автором

Підвищення зайнятості працездатного населення є одним із ключових чинників зміцнення пенсійної системи, оскільки саме від кількості працюючих та обсягу їхніх внесків залежить стійкість солідарного механізму. Розширення можливостей працевлаштування створює передумови для зростання фонду оплати праці, що збільшує надходження до бюджету пенсійного страхування й забезпечує своєчасність та повноту виплат. Активізація трудового потенціалу сприяє економічному зростанню, дозволяє пом'якшити наслідки демографічного старіння та зменшує фінансовий тиск на систему. За умов війни та міграційних втрат це набуває особливої ваги, оскільки повернення

людей до ринку праці допомагає стабілізувати доходи фонду й створює підґрунтя для подальшого вдосконалення пенсійного забезпечення.

Стимулювання повернення трудових мігрантів є важливим напрямом посилення фінансової спроможності пенсійної системи, оскільки тривала зовнішня міграція зменшує кількість зайнятих в економіці та звужує базу для сплати страхових внесків. Повернення громадян до країни дозволяє відновити трудовий потенціал, заповнити дефіцит робочої сили та підвищити продуктивність економіки, що напряду впливає на формування доходів пенсійного фонду. Це також сприяє скороченню тіньових переказів, адже легальне працевлаштування в Україні забезпечує офіційну сплату внесків і збільшує майбутні пенсійні права самих мігрантів. За умов демографічного старіння повернення економічно активного населення стає інструментом відновлення балансу між поколіннями та зміцнення стійкості солідарної моделі.

Поетапний перегляд пенсійного віку з урахуванням тривалості життя спрямований на забезпечення довгострокової стійкості пенсійної системи, яка дедалі більше залежить від демографічних змін. Зростання частки осіб старшого віку та збільшення середньої тривалості життя створюють додатковий фінансовий тиск, оскільки кількість отримувачів пенсій зростає швидше, ніж кількість платників внесків. Поступове коригування віку виходу на пенсію дозволяє збалансувати ці тенденції, продовжуючи трудову активність людей, здатних працювати довше та зберігати продуктивність. Такий підхід допомагає скоротити дефіцит пенсійного фонду, стабілізувати співвідношення між поколіннями та забезпечити своєчасність виплат у майбутньому, водночас уникаючи різких і соціально чутливих змін.

Розширення міжнародного співробітництва у сфері пенсійного страхування є дієвим інструментом зміцнення національної пенсійної системи, оскільки дозволяє адаптувати найкращі світові практики та врахувати досвід країн із подібними демографічними й економічними умовами. Укладення двосторонніх угод забезпечує захист соціальних прав громадян, які працюють за кордоном, дає можливість зараховувати стаж, набутий в інших державах, та

уникати подвійного страхування. Таке співробітництво сприяє прозорості трудової міграції, формує стимул для легального працевлаштування та підсилює надходження до пенсійного фонду. Обмін інформацією й спільні ініціативи дозволяють підвищити ефективність управління системою, модернізувати інструменти страхування і забезпечити громадянам більш передбачуваний рівень соціальної підтримки у старості.

Модернізація пенсійної системи України вимагає комплексного підходу, який охоплює як внутрішні механізми управління, так і зовнішні економічні та соціальні фактори. Удосконалення адміністрування ЄСВ, підвищення ефективності управління пенсійними ресурсами, розвиток накопичувальних елементів, цифровізація, оптимізація видатків та створення справедливих умов для всіх груп населення формують основу для побудови стійкої, сучасної та соціально відповідальної пенсійної системи. Умови повоєнного відновлення відкривають можливість для глибокої трансформації, яка здатна забезпечити довгострокову стабільність і підвищення якості життя літніх людей в Україні.

ВИСНОВКИ

Моніторинг окремих показників діяльності ПФУ дозволив комплексно проаналізувати ефективність управлінських рішень у сфері пенсійного забезпечення та визначити рівень виконання покладених на фонд функцій. Діяльність ПФУ у 2021–2024 рр. відбувалася в умовах значного демографічного та фінансового тиску, посиленого воєнними подіями. Скорочення чисельності застрахованих осіб при повільнішому зменшенні кількості пенсіонерів підвищило навантаження на систему та ускладнило її стабільне функціонування. Разом із тим, упровадження управлінських рішень щодо цифровізації, оптимізації виплат і вдосконалення контролю дозволило забезпечити регулярність пенсій та адаптацію системи до нових викликів, що є важливим кроком до зміцнення її стійкості.

Надходження коштів до ПФУ у 2021–2024 рр. відбувалось в умовах підвищеної нестабільності, спричиненої воєнними подіями та погіршенням демографічної ситуації. Попри це, загальний обсяг надходжень демонструє стале зростання, що стало можливим завдяки поєднанню власних ресурсів та бюджетної підтримки. Структура доходів свідчить про ключову роль ЄСВ, тоді як частка державних трансфертів поступово зменшується, що вказує на прагнення знизити дотаційну залежність системи. Разом із тим, зростаюче навантаження на працююче населення створюють ризики для довгострокової фінансової стійкості. Це підкреслює необхідність удосконалення механізмів адміністрування ЄСВ, розширення бази платників і підвищення ефективності управління ресурсами Пенсійного фонду.

Структура пенсійних виплат свідчить про значну частку населення, що перебуває у вразливому становищі та потребує посилення соціальної підтримки, індексації виплат і реформування пенсійної системи для зменшення масштабів бідності серед людей старшого віку.

Сучасні процеси, що відбуваються в Україні, поставили систему пенсійного страхування перед необхідністю глибокого переосмислення її

функціонування та стратегічних цілей. Збройна агресія РФ, суттєве скорочення економічної активності, погіршення демографічної ситуації, зменшення зайнятості та зростання міграції населення створили багатовимірні виклики, що напряму впливають на фінансову стабільність ПФУ. У цих умовах модернізація державної пенсійної системи перетворюється на комплексний процес, який має поєднувати фінансову, інституційну, соціальну та управлінську компоненти.

Потреба у вдосконаленні системи пенсійного страхування зумовлена також структурними недоліками, які накопичувалися роками: високою залежністю від державного бюджету, дисбалансом між кількістю платників ЄСВ та чисельністю пенсіонерів, недосконалими правилами визначення пенсійних прав, слабкою стимуляцією легальної трудової діяльності, недостатньою цифровізацією процесів та обмеженою довірою громадян до пенсійної системи. У довгостроковій перспективі ситуацію ускладнює старіння населення – фактор, який не можна ігнорувати при побудові системи соціального забезпечення.

У цих умовах модернізація пенсійної системи має включати глибоке реформування фінансових механізмів, посилення ролі власних доходів, оптимізацію видатків, підвищення платіжної дисципліни, розвиток цифрових сервісів, а також створення інституційних передумов для запровадження накопичувальних елементів.

Для зміцнення доходної бази бюджету Пенсійного фонду необхідно посилити платіжну дисципліну ЄСВ шляхом вдосконалення аналітичних і автоматизованих інструментів виявлення ухилення від сплати внесків, впровадження автоматичного порівняння даних податкових органів, реєстрів зайнятості та персоніфікованого обліку ПФУ для виявлення невідповідностей у зарплатах, звітності та платежах.

Позитивні результати дадуть заходи стимулювання роботодавців до легалізації праці, зокрема, упровадження програм часткової компенсації ЄСВ під час працевлаштування молоді, осіб, котрі мають інвалідність, ВПО, а також

ветеранів. У повоєнний час доречно запровадити тимчасові пільги для роботодавців у регіонах, котрі відчули негативний вплив від бойових дій.

Електронні трудові договори, автоматична реєстрація робочого часу, цифровізація кадрового обліку дозволять скоротити тіньову зайнятість і перетворити неформальний сектор на джерело додаткових надходжень до Пенсійного фонду.

Вважаємо за доцільне удосконалити систему ідентифікації, яка має комбінувати фізичні та цифрові методи: мобільні виїзні групи у громадах, біометрію, верифікацію в «Дії», відеопідтвердження.

Оптимізація витрат на доставку пенсій передбачає збільшення частки виплат через банки зменшує витрати на логістику. Однак мешканці сільських територій і надалі потребують послуг АТ «Укрпошта». Раціональна модель має передбачати поєднання цифрових каналів із соціально орієнтованими механізмами для віддалених громад.

Запровадження ризик-орієнтованого аудиту дозволить оперативно виявляти помилки, обґрунтовано коригувати пенсії, запобігати нецільовим витратам та захищати фінансову стабільність ПФУ.

Підвищення зайнятості працездатного населення є одним із ключових чинників зміцнення пенсійної системи, оскільки саме від кількості працюючих та обсягу їхніх внесків залежить стійкість солідарного механізму. Активізація трудового потенціалу сприяє економічному зростанню, дозволяє пом'якшити наслідки демографічного старіння та зменшує фінансовий тиск на пенсійну систему.

Стимулювання повернення трудових мігрантів є важливим напрямом посилення фінансової спроможності пенсійної системи, оскільки тривала зовнішня міграція зменшує кількість зайнятих в економіці та звужує базу для сплати страхових внесків.

Модернізація пенсійної системи України вимагає комплексного підходу, який охоплює як внутрішні механізми управління, так і зовнішні економічні та соціальні фактори. Удосконалення адміністрування ЄСВ, підвищення ефективності управління пенсійними ресурсами, розвиток накопичувальних елементів, цифровізація, оптимізація видатків та створення справедливих умов для всіх груп населення формують основу для побудови стійкої, сучасної та соціально відповідальної пенсійної системи. Умови повоєнного відновлення відкривають можливість для глибокої трансформації, яка здатна забезпечити довгострокову стабільність і підвищення якості життя літніх людей в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1 Липко Н. Аналіз сучасного стану пенсійної системи України та пошук шляхів її реформування. *Економіка та суспільство*. 2023. № 51. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-44>
- 2 Буряченко О. Є. Пенсійна система в Україні: історія становлення і теоретичні засади розвитку на сучасному етапі національного державотворення: дис. канд. наук з держав. Управління. Одеса, 2017. 252 с.
- 3 Кравчук Т. В. Пенсійне забезпечення у разі втрати годувальника у солідарній пенсійній системі України: автореф. дис. канд. юрид. наук. Одеса, 2008. 20 с.
- 4 Казанчан А. А. Поняття та види пенсійного забезпечення громадян в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2010. Том 23. № 1. С. 142–149.
- 5 Шалієвська Л. І. Пенсійне забезпечення в системі економічної безпеки: Монографія. Видавництво Львів: «Растр-7», 2020.
- 6 Гуцалова Ю. Є. Фінансово-економічна сутність пенсійного забезпечення в Україні. *Економічний вісник*. 2015. № 2. С. 86–93.
- 7 Пенсійна система: підручник / В.І. Грушко, Ю.І. Скулиш, С.М. Лаптев, В.Г. Фатхутдінов, А.Й. Француз, І.І. Румик, О.О. Пилипенко; За ред. В.І. Грушка, Ю.І. Скулиш; Університет «КРОК». 4-те вид., доп. і перероб. Київ, 2019. 512 с.
- 8 Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи: монографія [О. П. Кириленко, Б. С. Малиняк, О. В. Петрушка та ін.] : за ред. О. П. Кириленко, Б. С. Малиняка. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 350 с.
- 9 Линдюк О. Сутність пенсійної системи та її місце в забезпеченні соціальної безпеки суспільства. *Вісник Національної академії державного управління*. 2009. № 4. С. 290–298.
- 10 Юрій С. І. Соціальне страхування: підручник / С. І. Юрій, М. П. Шаварина, Н. В. Шаманська. К.: Кондор, 2006. 464 с.

- 11 Соціальне страхування : підруч. / за ред. О. П. Кириленко та В. С. Толуб'яка. Тернопіль : Екон. думка ТНЕУ, 2016. 516 с.
- 12 Стожок Л. Г. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування в системі соціальної політики: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.07; Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана. Київ, 2007. 20 с.
- 13 Грушко В., Кузьмінський В., Герасименко М. Державне пенсійне забезпечення соціально-економічний розвиток суспільства в Україні. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. № 4(72). С. 52–59.
- 14 Пенсійне забезпечення в Україні: відповіді на поширені питання: проєкт «Правосвідомість». URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/pensiine-zabezpecennia-v-ukrayini-vidpovidi-na-posireni-pitannia>
- 15 Коваль С.Л. Система державного соціального страхування: досвід України та Німеччини. *Світ фінансів*. 2018. № 2 (55). С. 67–77.
- 16 Конституція України. URL: [www. http://zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)
- 17 Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514-17>
- 18 Про пенсійне забезпечення: Закон України від 0.11.1991 р. № 1788-ХІІ. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>
- 19 Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text>
- 20 Положення про Пенсійний фонд України: затв. постановою КМУ від 23 липня 2014 р. № 280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-%D0%BF#Text>
- 21 Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2022 році. URL: <https://www.pfu.gov.ua/diyalnist/zvity-pro-robotu/>
- 22 Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2023 році. URL: <https://www.pfu.gov.ua/diyalnist/zvity-pro-robotu/>

- 23 Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2024 році. URL: <https://www.pfu.gov.ua/diyalnist/zvity-pro-robotu/>
- 24 Липко Н. Аналіз сучасного стану пенсійної системи України та пошук шляхів її реформування. *Економіка та суспільство*. 2023. № 51. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-44>
- 25 Стійкість Пенсійного фонду України в умовах воєнного стану. Звіт про результати аудиту ефективності: затв. рішення рахункової палати 22.10.2024 р. № 49-2. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2024/49-2_2024/Zvit_49-2_2024.pdf
- 26 Сидор І. П., Денисюк Т. В. Державне пенсійне страхування в Україні: виклики сучасності та напрями реформування. *Світ фінансів*. 2022. Вип. 1. (70). С. 22–35.
- 27 Пархоменко М., Моїсеєнко Л. Сучасний стан пенсійної системи в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 5. С. 70–74. DOI: <https://doi.org/10.32837/ryuv.v0i5.934>.
- 28 Юсковець І., Зеленко В., Зеленко Н. Новітні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні. *Вісник Львівського університету*. 2022. Вип. 62. С. 304-316.
- 29 Із 1 жовтня діють нові правила зі сплати ЄСВ для ФОП, а з 1 січня 2026 – нові правила подання звітності. 01.10.2025 р. URL: <https://7eminar.ua/news/12548-zvilnennya-fop-vid-splati-jesv-xto-otrimaje-pilgi-z-zovtnya>
- 30 Петрушка О. В. Світові реалії пенсійного забезпечення громадян. *Сьомі Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія : зб. наук. праць* [Тернопіль, 16 листоп. 2021 р.] / відп. за вип. О. П. Кириленко. Тернопіль : ЗУНУ, 2021. С. 89-92. <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/44868>
- 31 Сидор І. П. Державне пенсійне страхування в Україні: сучасні тенденції та виклики. *Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць* (ISSN 2313-4569); за ред. М. І. Зверькова (голов. ред.) та ін. Одеса: Одеський національний економічний університет. 2018. № 2 (66). С. 210-222.

- 32 Бойко О. Пенсійна реформа: як будуть виплачувати та індексувати пенсії в Україні. 2023. URL: <https://suspilne.media/369610-nakopicuvalna-pensia-ta-indeksacia-socialnih-viplat-so-vidomo/>
- 33 Петрушка О. В. Модернізація системи формування і використання фінансових ресурсів пенсійного страхування в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. № 10. С.23-33. <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/45127>
- 34 Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / В. М. Булавинець, В. П. Горин, О. В. Квасниця [та ін.]; за ред. В. П. Горина. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2023. 170 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49323>
- 35 Горин В. П. Роль пенсійного страхування у забезпеченні суспільного добробуту. *Сталий розвиток економіки*. 2017. Вип. 1 (34). С. 158-167. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/22100>
- 36 Грицина О.В., Божакова О.В., Тофан І.М., Колодій А.В. Пенсійна реформа в Україні та її перспективи. *Економічний вісник*. 2021. № 2. С. 52-59.
- 37 Гуменюк В.Є. Напрями вдосконалення законодавчої бази публічного управління у сфері пенсійного забезпечення в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2021. т. 32(71). № 2. С. 41–46.
- 38 Липко Н. Аналіз сучасного стану пенсійної системи України та пошук шляхів її реформування. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск 51 С. 122–136.
- 39 Климів У. Правові засади державного пенсійного страхування / *Фінанси та облік в умовах глобальної невизначеності та без пекових викликів: збірник матер. Всеукр. наук.-практ. конф. студ. і молод. вчених (м. Тернопіль, 27 травня 2025 р.). Ч. 2. Тернопіль: ЗУНУ. 2025. С. 145–147.*
- 40 Климів У. Практичні аспекти системи державного пенсійного страхування в Україні / *Фінансове забезпечення сталого розвитку: збірник наукових праць*. Вип. 5. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. С. 86–89.